

في يمني يدك جعلتني / فلا تجعلني بعدها في شمالكا
(Sen değil misin beni sağ elinin içine koyan / Sa-
kın daha sonra sol eline koyma beni) beytinde saygın ve itibarlı konumda bulunmanın sağ el içinde, hakir vaziyette bulunmanın sol el içinde olmakla temsil edildiğini belirtmiştir (a.g.e., s. 159-160; Bedevî Tabâne, II, 816-817). Kudâme b. Ca'fer *Cevâhirü'l-elfâz*'ında da aynı tanıma yer vermiş, örnekleriyle belki de ilk defa temsili anlatımın etkisi ve yararından söz etmiştir. Ebû Hilâl el-Askerî "mümâselet" adıyla temsile yer vermiş, temsili Kudâme'den yaptığı iktibasla tanımlamıştır. Ancak verdiği örneklerin bir kısmı temsil, bir kısmı teşbih, bir kısmı istiareyle ilgilidir (*Kitâbü'ş-Şinâ'ateyn*, s. 389-392). İbn Ebû'l-İsba' temsilin kinaye ve irdâf ifade eden sözlerden farklı lafızlarla gerçekleştiğini söylemiş, Kudâme'nin örnek verdiği Remmâh b. Meyyâde'nin beyti hakkında ayrıntılı açıklamalar yapmıştır (*Tahrîrû't-Taḥbîr*, s. 216). Bakara sûresinde (2/7) "düşünme, iştme ve görmenin engellenmesi ya da bunlardan imtina edilmesi" olgusunun kulak ve kalplerin mühürlenmesi, gözlerin perdelenmesiyle temsili şekilde anlatımının incelikleri üzerinde durmuştur (*Bedî'u'l-Ḳur'ân*, s. 86).

Sekkâkî'ye göre temsil veya temsil teşbihinde şart olan, benzeşme noktasının soyut teşbihin bir veya iki tarafında da hakikaten mevcut bulunmaması, gayri hakiki olması ve birçok benzeme noktasının oluşturduğu bir bütün teşkil etmesidir. Bakara sûresindeki âyette (2/17) münafıkların halinin yaktığı ateşin sönüvermesiyle karanlıklar içinde kalan kimseye teşbihinde anılan şartlar gerçekleşmiştir (*Miftâhu'l-ʿulûm*, s. 346-349). Hatîb el-Kazvîni ile belâgat âlimlerinin çoğunluğuna göre temsil veya temsil teşbihinde tek şart benzeşme noktasının benzerlik cihetlerinin bir bütünlük arz etmesidir. Şu halde vech-i şebihin duyularla veya akilla algılanması, taraflarda gerçekten bulunması veya bulunmaması temsil sayılmasına engel değildir. Bu sebeple Beşşâr b. Bürd'ün *كأن مثار النقع*: "فوق رؤوسنا / وأسبافنا ليل تهاوى كواكبها" (Savaş meydanında ellerimizde şakırdayan kılıçlarla başlarımız üzerinde kalmış toz bulutu sanki yıldızları ardarda kayan bir gecedir) dizisindeki teşbihte benzeme noktası karanlık bir şeyin içinde âhenkli, ayrık ve parlak cisimlerin ardarda kaymasından meydana gelen bir bütün olduğundan Kazvîni ile belâgat âlimlerinin çoğunluğuna göre temsil sayılırken Abdülkâhîr el-Cürçânî ve Sekkâkî'ye göre temsil değildir. Çünkü benzeme noktası somut ve her iki tarafta da hakikaten mev-

cuttur, halbuki onlara göre vech-i şebihin soyut ve gayri hakiki olması şarttır.

Kur'an'da yer alan mesellerin çoğunda, özellikle "meselü ... ke-meseli ..." kalıbıyla başlayanların hemen hepsinde vech-i şebih birçok benzerlik noktasının teşkil ettiği bir bütün konumunda bulunduğundan mürekkep teşbih, temsil teşbihi formundadır. Kur'an-ı Kerim'de bilhassa iman-mümin ve ameli, küfür-kâfir ve ameli, şirk-müşrik ve ameli, nifak-münafık ve ameli, cennet ve nimetleri, cehennem ve azabı ile dünya hayatının fâniliği gibi soyut gerçekler doğadan ve çevreden alınmış somut olgu ve gerçeklerle temsil edilerek canlı birer tablo halinde gözler önüne serilir. Ayrıca Kur'an'da temsil istiaresi formunda yalnız müşebbehün bih (müsteâr minh) tarafının zikredildiği, putlar ile putperest için ve Allah ile mümin için temsil getirilen, efendisi çok köle-efendisi tek köle (ez-Zümer 39/29), âciz köle-hür / güçlü insan (en-Nahl 16/75) temsilleri, yüreklerin gırtlığa gelmesiyle (el-Ahzâb 33/10) korku şiddetinin temsili, el ısırma ile (el-Furkân 25/27) üzüntü ve pişmanlığın temsili, ölü eti yemekle (el-Hucurât 49/12) gıybet etmenin temsili gibi çok sayıda sembolik anlatım örneği yer alır (bu konunun elli yedi örneği için bk. Durmuş, s. 364-372). Bu tür Kur'an temsillerinin bir kısmı insanlar arasında da yaygın biçimde kullanılarak mesel haline gelmiştir. Azlık, küçüklük ve önemsizlik için "fetül" (en-Nisâ 4/49, 77), "kıtmîr" (Fâtır 35/13), "zerre" (ez-Zilzâl 99/7-8), yergi için "eşek sesi" (Lokmân 31/19) gibi temsiller bu türdendir (a.g.e., s. 380-381).

Zemahşerî, Ebüssuûd ve Âlûsî gibi müfessirler Kur'an-ı Kerim'de yer alan bazı hitap ve muhâverelerin edebî ve belâgî maksatlarının bulunduğunu, bunların gerçekliğinin kastedilmiş olmasından ziyade soyut gerçekleri diyalog üslûbuyla ve çarpıcı tablolar halinde idraklere sunma amacı taşıdığını belirtmiştir. Kur'an'ın yüce belâgatının icabı olarak görülen bu tür sembolik anlatımlar temsil, temsil istiaresi, tahyil ve kinaye sanatlarıyla ilgili görülmüştür; cehennem genişliğinin sembolik anlatımı bağlamında Allah'ın cehennemle muhâveresi (Kâf 50/30), O'nun yaratmadaki sonsuz kudretinin sembolik anlatımı konumunda gökler ve yerle muhâveresi (Fussilet 41/11) gibi (el-Keşşâf, III, 445-446; *İrşâdü'l-ʿakli's-selîm*, VIII, 5; diğer örnekler için bk. Durmuş, s. 373-376). Ferrâ el-Begavî, Zemahşerî, Fahreddin er-Râzî, Ebû Hayyân el-Endelüsî ve Ebüssuûd, tarihî gerçekliği söz konusu olmaksızın ya da tarihî gerçekliğinden ziyade edebî ve belâ-

gî bir maksatla konuyu soyut, daha canlı ve etkili bir anlatımla sunma amacına yönelik olarak Kur'an'da sembolik değerde kissaların yer aldığını belirtmişlerdir. Ashâbü'l-karye (Yâsîn 36/13-27), Hz. Dâvûd ve iki hasım kissası (Sâd 38/21-25), İblîs ve Âdem kissası (el-Bakara 2/30-39), mâide kissası (el-Mâide 5/112-115) bu kategoride değerlendirilmiştir (a.g.e., s. 377-378).

BİBLİYOGRAFYA :

Ma'mer b. Müsennâ, *Mecâzü'l-Ḳur'ân* (nşr. Fuat Sezgin), Kahire 1374/1954, I, 269; Kudâme b. Ca'fer, *Naḳdû'ş-Şi'r* (nşr. M. Abdülmün'im el-Hafâcî), Beyrut, ts. (Dârü'l-kütübü'l-İlmiyye), s. 159-162; a.mlf., *Cevâhirü'l-elfâz* (nşr. M. Muhyiddin Abdülhamîd), Kahire 1350/1932, s. 7-8; Ebû Hilâl el-Askerî, *Kitâbü'ş-Şinâ'ateyn* (nşr. Müfid M. Kumeyha), Beyrut 1404/1984, s. 389-392; Bâküllânî, *İcâzü'l-Ḳur'ân* (nşr. Seyyid Ahmed Sakr), Kahire 1374/1954, s. 119; Kudâî, *Müsnedü'ş-şihâb* (nşr. Hamdî Abdülmeccid es-Selefi), Beyrut 1407/1986, II, 96; İbn Reşîk el-Kayrevânî, *el-ʿUmde* (nşr. M. Muhyiddin Abdülhamîd), Kahire 1353/1934, I, 247-250; İbn Sinân el-Hafâcî, *Surrü'l-fesâḥa*, Beyrut 1402/1982, s. 275-277; Abdülkâhîr el-Cürçânî, *Esrârü'l-belâga* (nşr. H. Ritter), İstanbul 1954, s. 26-31, 64-67, 84-89, 96-137, 207-223, 236-241; a.mlf., *Delâ'ilü'l-ʿicâz* (nşr. Mahmûd M. Şâkir), Kahire 1404/1984, s. 66-75, 262-263, 393-395, 430-431; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, Kahire 1354, III, 445-446; Ebû Ya'kûb es-Sekkâkî, *Miftâhu'l-ʿulûm* (nşr. Naîm Zerzûr), Beyrut 1403/1983, s. 346-349; Ziyâeddin İbnü'l-Esir, *Kifâyetü'l-ḫâlib fi naḳdi kelâmî'ş-şâ'ir ve'l-kâtib* (nşr. Nûrî Hammûdî el-Kaysî v.dğr.), Musul 1982, s. 160; İbn Ebû'l-İsba', *Tahrîrû't-Taḥbîr* (nşr. Hifnî M. Şeref), Kahire 1383, s. 214-220; a.mlf., *Bedî'u'l-Ḳur'ân* (nşr. Hifnî M. Şeref), Kahire 1377/1957, s. 81-86; Ebû Muhammed Kâsım es-Sicilmâsî, *el-Menze' u'l-bedî' fi tecnisi esâlibi'l-bedî'* (nşr. Al-lâl el-Gâzî), Rabat 1401/1980, s. 244-252; Hatîb el-Kazvîni, *el-İzâh* (nşr. M. Abdülmün'im el-Hafâcî), Kahire 1400/1980, s. 271-273; Şürûhu't-Telḫîş, Kahire 1937, III, 420-425; Safiyüddin el-Hillî, *Şerḫu'l-Kâfiyeti'l-bedî'iyye* (nşr. Nesîb Neşâvî), Dimaşk 1403/1983, s. 115-116; Ebüssuûd Efendi, *İrşâdü'l-ʿakli's-selîm*, Bulak 1275, VIII, 5; İzzeddin Ali es-Seyyid, *el-Ḥadîşü'n-nebevi mine'l-vicheti'l-belâgiyye*, Kahire 1393/1973, s. 293-294; Bedevî Tabâne, *Mu'cemü'l-belâgati'l-Arabiyye*, Riyad 1402/1982, II, 816-824; Besyûni Abdülfettâh Besyûni, *ʿİlmü'l-beyân*, Kahire 1408/1987, s. 76-82; İsmail Durmuş, *Cahiliye Şiirinde ve Kur'an'da Teşbih* (doktora tezi, 1988), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 171-206, 363-381.

İSMAIL DURMUŞ

□ TÜRK EDEBİYATI. Temsil Türkçe'de "misal getirme, misal verme, teşbih, benzetme; kişileri veya kurumları temsil etme" karşılığında kullanılır. Osmanlı Türkçesi'nde "piyes, tiyatro oyunu; oyun sergileme" mânalarına gelmekte, baskı kelimesinin eş anlamlısı olarak -tab' ile birlikte- "temsil-i evvel, hüsn-i temsîl" gibi tamalalarda geçmektedir. Terim olarak Türk

TEMSİL

edebiyatında daha çok teşbih, istiare, mezheb-i kelâmî ve irsâl-i mesel / irâd-ı mesel konularıyla ilişki içinde bu konuların alt başlığı halinde ele alınmıştır. Osmanlı belâgatında *Mutavvel Tercümesi*'nden başlayarak *Teshîlü'l-arûz ve'l-kavâfi ve'l-bedâyi'*, *Arûz-ı Türkî (Sanâyi-i Şi'riyye ve İlm-i Bedî')*, *Belâgat-ı Lisân-ı Osmânî* ve *Mebânî'l-inşâ* gibi eserlerde yer alan istiare ve teşbih bahislerindeki bilgiler arasında istiare-i temsiliyye üzerinde *Muğni'l-küttâb* ile *Belâgat-ı Lisân-ı Osmânî*'de kısaca durulmuş, *Belâgat-ı Osmâniyye*'de ise konu daha geniş biçimde işlenmiştir.

Konuya önceki müelliflerden daha çok önem veren Recâizâde Mahmud Ekrem, *Ta'lim-i Edebiyyât*'ta teşbih ve istiarenin bütün çeşitlerine yer vermeyerek sadece istiare-i temsiliyyeyi ele almış, özellikle istiare ile teşbihi mukayese edip bu sanatı incelemiştir. Ona göre Türkçe bu konuda diğer dillerden daha elverişlidir. Doğrudan doğruya anlatılmasında sakınca bulunan, hoş karşılanmayacak gerçekler istiare-i temsiliyye yoluyla ifade edilir. Mânevî hallere canlı bir varlık hüviyeti vererek onlara birtakım söz ve fiiller isnat etmek istiare-i temsiliyyenin özelliklerindedir. Temsilin teşbihle alakası şu tarifte daha iyi görülebilir: "Bir teşbihte benzetme yönü (vech-i şebeh) birbirinden ayırt edilemeyecek şekilde ise ve birden fazla unsurdan meydana gelmişse buna temsili teşbih adı verilir." Bu durumda benzetme yönü akli ve hayali olduğundan te'vile ve yoruma dayanır ve vehmî özellik gösterir. Ayrıca müşebbeh ve müşebbehün bih birden fazla unsurdan teşekkül ettiği için bir tasavvurdan ibaret olup açıkça değil bir yorumla belirlenebiliyorsa temsili teşbih ortaya çıkar.

Kaya Bilgegil temsili teşbihi, "unsurları arasındaki karşılığın ilk bakışta göze çarpmayacak şekilde ve biri diğerini teyit edecek iki tasavvur grubu halinde kurulduğu yapılar" diye tanımlar. Tafsili ve teksifi olmak üzere iki çeşit temsili teşbih vardır. Bir şeye ait çeşitli vasıflar diğerine ait olanlarla silsile halinde karşılaştırılarak yapılan teşbihe tafsili denilir. Tevfik Fikret "Gayyâ-yı Vücûd" şiirinin ilk dört kıtasında solucanlarla, sülüklerle, yılanlarla dolu bir kuyuyu tasvir ettikten sonra, "İşte gayyâ-yı vücûd işte o zulmet o batac / Beşerin işte pür ümmîd ü heves müstağrak" diyerek insan hayatını kirli bir batağın içindeki çirpinişlere benzetmesi bu tür temsile bir örnektir. Teksifi temsil ise, "birbirini temsil yoluyla teyit eden birer birleşik teşbih ha-

linde bulunan ve muhtevaları teksifi olan yapılar" şeklinde tanımlanır. Bu tür teşbih bedî konuları arasında "irsâl-i mesel" (irsâl-i mesel) adıyla anılmakta ve aşağıdaki örnekte olduğu gibi okuyucuyu daha kolay ve etkili biçimde ikna etme amacına bağlanmaktadır: Ziyâ Paşa'nın, "Erbâb-ı kemâli çekemez nâkıs olanlar / Rencide olur dîde-i huffâş ziyâdan" beytinde kâmil insanları çekemeyen eksik / cahil kişiler ışıktan rahatsız olan yarasalara benzetilmiştir. Vech-i şebeh, ışık / nur / aydınlık gibi birçok noktadan açıklanabilecek unsurlardan rahatsız olma biçiminde yorumlanmaya uygun olduğundan burada hem temsili teşbih ortaya çıkmakta hem de mânayı kuvvetlendirmek için ikinci mısraya, "Yarasalar ışıktan rahatsız olur" sözü yerleştirilerek beyitte irsâl-i mesel sanatı yapılmaktadır. Nâmık Kemal'in, "Muîni zâlimin dünyâda erbâb-ı denâattir / Köpek tir zevk alan sayyâd-ı bî-insafa hizmetten" beyti de hem temsili-i tafsiliye hem irsâl-i mesele örnektir.

Taraflarından biri kaldırılmış belîğ teşbihin adı olan istiare, "teşbihte karîne-i mânia denilen bir engel sebebiyle bir sözün kendi hakiki mânasının dışında kullanmak" demektir. Bunun bir çeşidi olan temsili istiare ise zihinde tek bir tasavvur meydana getirmek amacıyla istiarelerin ardarda sıralanmasından meydana gelir; gizli gizli iş yapan bir kişi hakkında, "Saman altından su yürütüyor" demek gibi. Çocuğunu kaybeden bir anne babayı teselli için söylenmiş, "Sukût ettiyse bir kevkeb sipihri berkarâr olsun / Yere düştüyse bir meyve dırahtı pâyidâr olsun" beyti bu tarz istiareye bir örnektir. Temsili istiareye mesel de denilmektedir. Doğruluğu herkesçe kabul edilmiş meseller ise darbimesel, emsâl, durûb-ı emsâl gibi adlarla anılan atasözleri haline gelir. Temsili istiare soyut yerine somutu koyma esasına dayanır. Bilgegil bu tür istiarenin Fransızca'da "allégorie métaphorique" tabiriyle karşılandığını söylemekte ve bazan birkaç mısra, bazan küçük bir manzume, bazan da bütün bir mesnevinin temsili istiare şeklinde ortaya konabileceğini söyledikten sonra Faruk Nafiz Çamlıbel'in Türkler'in Millî Mücadele'deki şahlanişını temsili surette dile getiren "At" şiirini nakletmektedir. Ancak temsili istiare ile sembolü birbirine karıştırmamak gerekir. Temsili istiare *Kutadgu Bilig*'den Şeyhî'nin *Harnâme*'sine, Şeyh Galib'in *Hüsn ü Aşk*'ındaki muhtelif parçalardan konuşma dilindeki örneklerle kadar pek çok metinde yer almış ve sıkça kullanılmış bir edebî sanattır. Mevlânâ'nın

Meşnevî'sinde pek çok örneği bulunan, hayvanlarla insan karakterini belirtme yolunda kaleme alınmış hikâye ve masalların anlatımında da bu sanattan sıkça faydalandığı görülmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Muallim Nâci, *Lugat-ı Nâci*, İstanbul, ts., s. 250; İhan Ayverdi – Ahmet Topaloğlu, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, İstanbul 2005, III, 3109-3110; Ahmed Cevdet Paşa, *Belâgat-ı Osmâniyye*, İstanbul 1299, s. 176; Recâizâde Mahmud Ekrem, *Ta'lim-i Edebiyyât*, İstanbul 1330, s. 233-246; M. Kaya Bilgegil, *Edebiyat Bilgi ve Teorileri-Belâgat*, İstanbul 1989, s.162-164; Kâzım Yetiş, *Talim-i Edebiyat'ın Retorik ve Edebiyat Nazariyatı Sahasında Getirdiği Yenilikler*, Ankara 1996, s. 247-250; M. A. Yekta Saraç, *Klasik Edebiyat Bilgisi Belâgat*, İstanbul 2000, s. 111-112, 121-122, 216-217, 249-250; Menderes Coşkun, *Sözün Büyüsü Edebî Sanatlar*, İstanbul 2007, s. 140-142; "Temsil", *TDEA*, VIII, 305; "Temsilî İstiare", a.e., VIII, 306.

MUSTAFA UZUN

TEMSİL

(التمثيل)

Tikelden tikele giden
akıl yürütme yöntemi için kullanılan
mantık terimi.

En genel ifadesiyle **temsîl**, "iki şey arasında belli noktalardaki benzerlik veya uyumdan hareketle bunların başka noktalarda da benzer oldukları sonucunu çıkarmak" diye tanımlanır (*et-Ta'rifât*, "temsîl" md.; Tehânevî, II, 1344; Öner, s. 161). Meselâ plastiğin mobilya yapılan tahtaya birçok nitelikte benzerliği dikkate alınarak plastikten de mobilya yapılabileceği neticesi çıkarılır. Bu tür benzerliklerin tabiat olaylarından sosyal olaylara, dinî meselelerden matematiğe kadar çeşitli konularda geçerli olduğu görülür. Mantık açısından temsîl tikelden (cüzî) tikele doğru bir akıl yürütme (istidlâl) yöntemi, dolayısıyla bir zihin işlemidir. Bu işlemde zihin iki şey arasındaki benzerlikten hareketle biri hakkında bilinen bir hükmün diğeri hakkında da geçerli olduğuna karar vermektedir. Örnek: Yer gezegeninin atmosferi vardır ve üzerinde canlılar yaşar; Merih gezegeninde de atmosfer vardır, o halde Merih'te de canlıların bulunması mümkündür.

Batı dillerinde **analoji** (Fr. analogie) terimiyle karşılanan temsîl İslâm mantık literatüründe birbirine yakın ifadelerle tanımlanmıştır: "Hükmün sebebindeki ortaklıklarından dolayı bir tikelin durumunu diğeri bir tikelin durumuna delil getirmek." Meselâ hurmadan yapılan şarap da üzümün yapılan şarap gibi haramdır. Çünkü